

ปริทัศน์ความรู้ว่าด้วยการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

The Review of Knowledge in Urban Studies of Sociological and Anthropological Perspective

พิชฌน์พัทธ์ วิชัยโน¹สายชล ปัญญชิต²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและสังเคราะห์การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562 จำนวน 42 เรื่อง โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยการใช้การแจกแจงนับความถี่และร้อยละ อีกทั้งยังได้ใช้การบรรยายข้อมูล ประกอบกับการใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้

ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นหลักในการศึกษาเมืองส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองชายแดน ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่อยู่ในช่วงปี 2560 และมักใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักในการศึกษา โดยภูมิภาคที่ได้ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษามากที่สุดอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย โดยงานวิจัยในช่วงปี 2560 – 2562 มีประเด็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองที่สามารถมองผ่านมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ เมืองวัฒนธรรม เมืองชายแดน เมืองสิ่งแวดล้อม เมืองท่องเที่ยว และเมืองอื่น ๆ

คำสำคัญ: สถานภาพความรู้ การศึกษาเมือง สังคมวิทยา มานุษยวิทยา

Abstract

The purpose of this research is to study and synthesize research of 42 researches from E-library The Thailand Research Fund during 2017 to 2019 B.E., furthermore, synthesize research are using frequency, percentage, data lectures, and content analysis to synthesize knowledge.

The result found that, the main points of studying urban are mainly studies on border cities, where most research is conducted in 2017 and qualitative research is often used primarily in studies, and the region that has been used as the most studies area is northern Thailand. Research from 2017 to 2019 includes five cognitive issues about urban studies that can be viewed through sociological and anthropological perspectives: cultural, border, environmental, tourist, and others in a urban context.

Keywords: Knowledge, Urban Studies, Sociology, Anthropology

บทนำ

การพัฒนาเมืองภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์

¹ นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาเพื่อการพัฒนา ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, อาจารย์ที่ปรึกษา

“ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ เป็นคติพจน์ประจำชาติว่า “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” เพื่อให้บรรลุการขยายตัวและเติบโตทางเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ได้ กำหนดกรอบพื้นฐานสำคัญไว้ 3 ประการ อันเป็นฐานการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 1) ต่อยอดอดีต โดยการให้การส่งเสริมรากเหง้าความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้กับนวัตกรรมเพื่อให้ตอบสนองบริบทการพัฒนาในโลก โลกาภิวัตน์ 2) ปรับปัจจุบัน เป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนา และ 3) สร้างคุณค่าใหม่ในอนาคต เป็นการเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ปรับการดำเนินธุรกิจให้สอดคล้องกับความต้องการ ของตลาดในอนาคต อันจะนำไปสู่การสร้างฐานรายได้และการจ้างงานใหม่ ซึ่งเป็นการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561, หน้า 18) สำหรับประเด็นพื้นที่เมืองเศรษฐกิจ โดยการสร้าง พื้นที่ทางเศรษฐกิจและนวัตกรรมรองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่าเมืองได้เข้ามาเป็นกลไก สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจผ่านวัฒนธรรมและความสร้างสรรค์ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561, หน้า 26) เมืองภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี “เมืองน่าอยู่ ชนบทมั่นคง เกษตรยั่งยืน อุตสาหกรรมเชิงนิเวศ” โดย การพัฒนาเมืองตามแผนผังภูมินิเวศเป็นการเน้นความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมภายใต้ทุนทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถีชีวิต ของพื้นที่ (คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561, หน้า 50) ประกอบกับเป้าหมายการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ได้พยายามมุ่งสู่การเป็นเมืองอย่างยั่งยืนและสร้างภูมิคุ้มกันของเมืองด้วย การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำตามเป้าหมายที่ 11 เมืองและถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน

การพัฒนาเมืองจึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาเมืองในทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคมของโครงสร้างสังคมบนพื้นที่เมือง การศึกษาเมืองทางสังคมวิทยาได้แบบแนวทางการศึกษา ออกเป็น 2 แนวทางสำคัญ ประกอบด้วย 1) แนวทางการศึกษาเชิงวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง กับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่เมือง และ 2) แนวทางการศึกษาเชิงโครงสร้างสังคม เป็นการศึกษาในมิติ ของผลกระทบทางโครงสร้างสังคมที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ หรือการดำเนินชีวิตของผู้คนในพื้นที่เมือง ขณะที่การศึกษาเมือง ผ่านแว่นมานุษยวิทยาได้เป็นการศึกษาที่เน้นไปที่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในนครและปรากฏการณ์ที่เป็นของนคร โดยเน้น การศึกษาชีวิตของผู้คนที่อพยพจากเมืองสู่ชนบท การศึกษาคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยที่มีสถานะเป็นคนอื่นของสังคมเมือง ซึ่งเป็น องค์ประกอบของเมืองที่สำคัญที่เรียกว่า วัฒนธรรมย่อย (Subcultures) และการศึกษาความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ครอบครัว และเครือข่ายทางสังคม (ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2545, หน้า 4 – 10) ในปัจจุบันการขยายตัวของเมืองไม่ได้เป็นลักษณะของเมือง โดดเดี่ยว แต่เป็นเมืองที่มีศูนย์กลางหลายแบบ การขยายภูมิทัศน์ของเมืองได้กระจายตัวออกไปตามกระแสโลกาภิวัตน์และการ เคลื่อนย้ายที่ได้สร้างให้เมืองต่าง ๆ เชื่อมโยงเข้าหากัน (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2560, หน้า 32) ประกอบกับการพัฒนาเมืองปัจจุบัน มุ่งเน้นสู่การพัฒนาภายใต้ความสร้างสรรค์ นับได้ว่าเป็นการศึกษาเมืองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอีกหนึ่งแบบที่ เชื่อมโยงเข้าสู่บริบทอื่น อาทิ เมืองมรดกวัฒนธรรม เมืองสร้างสรรค์ เมืองการเรียนรู้ เมืองชายแดน และเมืองท่องเที่ยว เป็นต้น แม้การศึกษาเข้าสู่บริบทอื่นแต่เมืองยังคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ของผู้คน สังคม และการพัฒนาเมืองอย่างแนบแน่น

ดังนั้น การสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะช่วยให้ สามารถเข้าใจสถานภาพของงานวิจัยและประเด็นองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้นแต่ในระยะเวลาของกระแส การศึกษามา โดยอาศัยการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คัดเลือกงานวิจัย และนำมาสังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาเมืองผ่านมุมมองของสังคม วิทยาและมานุษยวิทยาและนำไปสู่การพัฒนาเมืองที่มองผ่านภาพความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นที่เมืองในอนาคต สำหรับ ประเด็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองที่จะเสนอผ่านมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากการสังเคราะห์การวิจัย สามารถแบ่งออก 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ เมืองวัฒนธรรม เมืองชายแดน เมืองสิ่งแวดล้อม และเมืองท่องเที่ยว ซึ่งเป็น การศึกษาเมืองในฐานะวิถีชีวิตคนเมืองและความสัมพันธ์ของเมืองกับมนุษย์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานภาพงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562
2. เพื่อสังเคราะห์สถานภาพความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตของการวิจัย คือ การศึกษาเฉพาะงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562 จำนวน 42 เรื่อง โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยการใช้การแจกแจงนับความถี่และร้อยละ อีกทั้งยังได้ใช้การบรรยายข้อมูล ประกอบกับการใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562 จำนวน 42 เรื่อง เนื่องจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมและเผยแพร่ งานวิจัยที่ได้รับการจัดสรรทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ขับเคลื่อนการวิจัยและนวัตกรรมของประเทศที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสหวิทยาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงสังคมและเศรษฐกิจและก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบบันทึกข้อมูลคุณลักษณะของงานวิจัย แบบมีโครงสร้างโดยผู้วิจัย เป็นผู้ออกแบบในเพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์และการจัดการข้อมูล และใช้แบบบันทึกผลการวิจัยในประเด็นด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แนวทางการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติโดยการใช้การแจกแจงนับความถี่ และร้อยละ ในแง่ของการถอดองค์ความรู้ที่ได้รับจากข้อมูลงานวิจัยได้ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อประมวลเนื้อหาออกมาเป็นองค์ความรู้ในประเด็นความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ผลการวิจัย

จากการสังเคราะห์งานวิจัย จำนวน 42 เรื่องที่ปรากฏในฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562 ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลของงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมือง สามารถเสนอผลวิจัยได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 : แสดงข้อมูลของงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมือง ที่มา: ผู้เขียน

ข้อมูลงานวิจัย	จำนวน	ร้อยละ
1. ประเด็นการศึกษาเมือง		
1.1 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองวัฒนธรรม	4	9.5
1.2 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองชายแดน	27	64.3
1.3 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองสิ่งแวดล้อม	2	4.8
1.4 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองท่องเที่ยว	3	7.1
1.5 ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองอื่น ๆ	6	14.3
รวม	42	100.0
2. ปีที่ศึกษาวิจัย		
2.1 ปี พ.ศ. 2560	31	73.8
2.2 ปี พ.ศ. 2561	8	19.0
2.3 ปี พ.ศ. 2562	3	7.1
รวม	42	100.0
3. ภูมิภาคที่ศึกษา¹		
3.1 ภาคเหนือ	18	34.0
3.2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	11	20.8
3.3 ภาคใต้	8	15.1
3.4 ภาคตะวันออก	2	3.8
3.5 กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา และปริมณฑล	6	11.3
3.6 ทั่วประเทศไทย	4	7.5
3.7 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	4	7.5
รวม	53	100.0
4. วิธีการวิจัย		
4.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ	23	54.8
4.2 การวิจัยเชิงปริมาณ	1	2.4
4.3 การวิจัยผสมผสานวิธี	5	11.9
4.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ	5	11.9
4.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม	5	11.9
4.6 การวิจัยด้วยวิธีอื่น ๆ	3	7.1
รวม	42	100.0
5. เครื่องมือการวิจัย²		
5.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก	31	25.6
5.2 การศึกษาเอกสาร	26	21.5
5.3 การสนทนากลุ่ม	20	16.5
5.4 การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม	15	12.4
5.5 การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม	5	4.1
5.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการ	4	3.3
5.5 เครื่องมือการวิจัยอื่น ๆ	10	8.3
รวม	121	100.0

หมายเหตุ ¹ งานวิจัยมีพื้นที่การศึกษามากกว่า 1 พื้นที่

² งานวิจัยมีการใช้วิธีการเก็บข้อมูลมากกว่า 1 วิธี

จากตารางที่ 1 พบว่า ประเด็นหลักในการศึกษาเมืองส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองชายแดน ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2560 และมักใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักในการศึกษาผ่านเครื่องมือการวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาสำรวจเอกสาร การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยภูมิภาคที่ได้ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษามากที่สุดอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีเศรษฐกิจพิเศษและการไหลเวียนของการค้าชายแดน ภายใต้ความร่วมมือของของพื้นที่เศรษฐกิจสามเหลี่ยมทองคำ (Golden Triangle) ที่เชื่อมโยงระหว่างราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสหภาพเมียนมาร์ ซึ่งก่อให้เกิดพรมแดนรอยต่อระหว่างประเทศจนกลายเป็นพื้นที่แห่งชีวิต การค้า และการลงทุนที่เป็นการไหลเวียนไปมาโดยมีเศรษฐกิจเป็นบริบทขับเคลื่อน ประกอบกับความเคลื่อนไหวของอัตลักษณ์ของการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนอันเป็นผลมาจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน รวมไปถึงพลวัตทางอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ได้สร้างพื้นที่ทางสังคมภายใต้การปรับตัวของสุนิเวศวิทยาสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ปลายทางจากการเคลื่อนย้ายข้ามถิ่นแต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละทิ้งในความเป็นตัวตน สังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสลับซับซ้อนและเชื่อมร้อยต่อกันอย่างเป็นเครือข่าย

2. ประเด็นองค์ความรู้ว่าด้วยการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จากการศึกษาสังเคราะห์และวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) สามารถสรุปประเด็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองวัฒนธรรม เมืองวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองเชิงกายภาพในมิติของด้านสถาปัตยกรรมเพื่ออนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่า โดย ในบริเวณเมืองเก่าได้ปรากฏทุนวัฒนธรรมที่จะต้องอนุรักษ์ควบคู่กันไปออกเป็นหลายประเด็น ได้แก่ 1) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมของท้องถิ่น 2) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) การเปลี่ยนรูปทุนทางวัฒนธรรมสู่การเป็นทุนทางเศรษฐกิจจากการกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน 5) นวัตกรรมทางสังคมในการจัดการทุนทางวัฒนธรรม และ 6) ภูมิสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับชีวิตคนท้องถิ่น โดยการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ในบริเวณพื้นที่ทางวัฒนธรรม หรือพื้นที่เมืองเก่า จำเป็นที่จะต้องอาศัยกลไกความร่วมมือจากกลุ่มคนที่เรียกว่า “เจ้าของวัฒนธรรม” อันจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนจากพื้นที่วัฒนธรรมกลายเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสร้างสรรค์จากการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมที่มาจากมรดกภูมิปัญญาของพื้นที่ผสมผสานเข้ากับทุนการประยุกต์ใช้ เช่น การพัฒนาผ่านพิมพ์กัลยา (กัลยาณวัฒนา) เป็นการนำลวดลายจากผ้าจวนตานี วิถีชีวิต และธรรมชาติ ทำเป็นผ้าพันคอและผ้าคลุมศีรษะที่ทันสมัย การฟื้นฟูย่านตลาดเก่า การเป็นแหล่งเรียนรู้และเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตกับผู้คนในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการปกรากแก้วลงดินที่มั่นคงปกรากฐานที่เข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชนบนพื้นที่เมืองมรดกวัฒนธรรม (จเร สุวรรณชาติ, 2562; กมลลักษณ์ ธนानันต์เมธี, 2561; สุนันทา โอศิริ, 2560; และ อิมจิต เลิศพงษ์สมบัติ, 2560)

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองชายแดน ในเรื่องเกี่ยวกับเมืองชายแดนเป็นงานศึกษาที่พบได้มากที่สุด ในช่วงปี พ.ศ. 2560 – 2561 ที่ผ่านมา จึงสามารถแบ่งประเด็นองค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองชายแดนได้ออกเป็น 4 ประเด็น ประกอบด้วย (1) การควบคุมเมืองชายแดน (2) การปรับตัวทางสังคม เศรษฐกิจ และรัฐพัฒนาในบริบทเมืองชายแดน (3) ระบบสุขภาพในเมืองชายแดน และ (4) ชาติพันธุ์ สังคม และวัฒนธรรมในบริบทเมืองชายแดน โดยสามารถสังเคราะห์และวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

(1) การควบคุมเมืองชายแดน โดยรัฐพยายามเข้ามาควบคุมการไหลเวียนของการเคลื่อนย้ายและไหลเวียนของทุนและผู้คนในบริเวณเมืองชายแดนผ่านสายตาของรัฐที่มองการข้ามไป – มาบริเวณพื้นที่ชายแดนเป็นภัยของความมั่นคง จึงจำเป็นต้องจัดการและควบคุม แต่รัฐยังไม่สามารถเข้าใจบริบทของการควบคุมจนนำไปสู่การทวีความรุนแรงของความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายอุปถัมภ์และชุดคิดเพิ่มมากขึ้น ปันแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2560) ได้อภิปรายเกี่ยวกับการควบคุมพลเมืองผ่านการศึกษาเรื่อง การปกครองโดยเอกสาร: บัตรประจำตัวกับการเมืองว่าด้วยการควบคุมพลเมือง ชนผู้มีใช้พลเมืองและแรงงานข้ามชาติ ไว้ว่า เอกสารราชการของพลเมืองไทยได้สร้างความแตกต่างและจัดจำแนกประเภทจากกลุ่มแรงงานข้ามชาติด้วยบัตรประจำตัวและการขึ้นทะเบียนกับทางราชการในบริบทของการเคลื่อนย้ายทางเศรษฐกิจจากการข้ามแดนมา ซึ่งจัดเป็นการควบคุมประชากรด้วยเอกสาร และได้สร้างเอกสารชั่วคราวขึ้นมาให้กับแรงงานข้ามชาติเพื่อสะท้อนภาพวัฒนธรรม

ของการขูดรีดผ่านเศรษฐกิจส่วยและสินบนจากบัตรประจำตัวในบริเวณพื้นที่ชายแดน และก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ไม่ถูกนับว่าเป็นพลเมืองกับพลเมืองไทยในการหนีจากการรีดไถจากเจ้าหน้าที่รัฐ การถูกทำให้ไม่มีสถานะก่อให้เกิดการอาศัยอยู่ในเขตหลังเมือง (Hinterland) ซึ่งเป็นพื้นที่ของการหลบซ่อนจากรัฐเพื่อทำงานชั่วคราวในการหาเลี้ยงชีพ การต่อ ยอดเรื่อง การควบคุมชายแดนผ่านเอกสารผ่านการศึกษาเรื่องการเมืองว่าด้วยส่วย การรีดไถ และนายหน้าเอกสารกับปัญหาการจัดการแรงงานข้ามชาติ ของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2561) ยิ่งเป็นภาพสะท้อนการควบคุมเมืองชายแดนของรัฐโดยการใช้เอกสารผ่านแดน ในอดีตมีการใช้เครือข่ายทางสังคมผ่านระบบอุปถัมภ์ในการลักลอบเข้าเมือง โดยเป็นเสมือนการอำนวยความสะดวกให้แรงงานข้ามชาติข้ามเขตชายแดนผ่านโครงข่ายความสัมพันธ์แบบระบบนายหน้าอิสระ จึงเกิดการจัดการปัญหาแรงงานข้ามชาติผ่านการควบคุมแบบเอกสารผ่านแดน (Borderpass) ในมาตรา 64 แห่งพระราชกำหนดการบริหารจัดการการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ.2560 (แก้ไข ฉบับที่ 2 พ.ศ.2561) โดยจะต้องเดินทางทำงานแบบไป – กลับ ตามฤดูกาล เพื่อขจัดความสัมพันธ์แบบส่วยเอกสารและก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันของแรงงานในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรม แต่ในทางกลับกันได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างนายหน้าเอกสารทางการและนายหน้า นายจ้างในการเคลื่อนย้ายทุนและแรงงาน ซึ่งความสัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดแรงงานข้ามชาติกลับเป็นผู้ที่เสียเปรียบทุก ประตุและถูกกดขี่ขูดรีดอย่างหนัก ในมิติของการจัดการแรงงานข้ามชาติของเก่งกิจ กิติเรียงลาภ (2561) ได้เสนอให้เห็นถึง แนวทางการกระจายอำนาจของการดูแลและจัดสวัสดิการของแรงงานข้ามชาติให้แก่องค์กรชุมชนของแรงงาน (Community-Based Organization) เพื่อกระจายอำนาจของการจดทะเบียนแรงงานของรัฐให้เครือข่ายทางสังคมที่เกิดจากการรวมตัวกัน ในสถานะขององค์กร เพื่อหลีกเลี่ยงการเอาเปรียบและขูดรีดจากระบบนายหน้า ขณะเดียวกัน ประพนธ์ สหพัฒนา (2562) ได้ศึกษาการควบคุมเมืองชายแดนในบริบทของการลักลอบเข้าเมืองเพื่อเข้ามากระทำผิดในประเทศไทย โดยการลักลอบเข้าเมืองส่วนใหญ่อาศัยการลักลอบผ่านช่องทางธรรมชาติในบริเวณชายแดนที่เขตแดนติดต่อกัน นอกจากนี้ยังมีการใช้การลักลอบผ่านทางอากาศโดยลงที่สนามบิน ในการเข้าออกชายแดนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชักชวน แรงงานต่างด้าว เจ้าหน้าที่รัฐ และนายหน้า โดยใช้ประเทศไทยเป็นประเทศกลางทางเพื่อส่งต่อไปยังประเทศปลายทาง อีกทั้งการลักลอบเข้าเมืองยังได้เกิด ปัญหาการปลอมแปลงเอกสารและการค้ายาเสพติด สะท้อนให้เห็นว่ารัฐยังขาดการบูรณาการในการทำงานร่วมกันระหว่าง ภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม โดยจะต้องบูรณาการในระดับอาเซียน เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีแนวเศรษฐกิจ ชายแดนอยู่โดยรอบประเทศ ดังนั้น ในประเด็นของการควบคุมเมืองชายแดนส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายและ ไหลเวียนของผู้คนในรูปแบบของการผิดกฎหมายผ่านความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างผู้ชักชวน แรงงานข้ามชาติ เจ้าหน้าที่รัฐ และนายหน้าของนายจ้าง เปลี่ยนจากการควบคุมไปเป็นการเอื้ออำนวยให้การผ่านชายแดนเป็นไปได้และสะดวกมากขึ้นโดย อาศัยการพลิกแพลงอำนาจทางกฎหมาย

(2) การปรับตัวทางสังคม เศรษฐกิจ และรัฐพัฒนาในบริบทเมืองชายแดน การเกิดขึ้นของเมืองชายแดนในบริบทพื้นที่เศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดการปรับตัวทางสังคมและการไหลเวียนของคนในบริบทเศรษฐกิจเมืองชายแดนเกิดขึ้น โดยเฉพาะกระบวนการเทศพาณิชย์ที่อาศัยการเคลื่อนย้ายและไหลเวียนในการค้ามนุษย์ผ่านเมืองชายแดน ซึ่ง สะท้อนให้เห็นในงานของอัจฉริยา สายศิลป์ (2560) ที่ได้ก่อรูปของการบูรณาการความร่วมมือข้ามพรมแดนในการจัดการ ปัญหาของเทศพาณิชย์ผ่านจังหวัดคุนหมิง ได้แก่ แขวงสะหวันนะเขตกับจังหวัดมุกดาหาร แขวงจำปาสักกับจังหวัดอุบลราชธานี และแนวชายแดนเมียนมาร์ จังหวัดเกาะสอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองชายแดนที่มาพร้อมกับการไหลเวียนทางเศรษฐกิจได้เกิด ปัญหาต่าง ๆ เข้ามามากมายโดยการขาดการจัดการปัญหาอย่างครอบคลุมจากรัฐ อีกทั้งการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจชายแดนได้ ก่อให้เกิดกลไกและมาตรการของรัฐในการจัดการเศรษฐกิจของชายแดน โดยการเปลี่ยนที่ดินให้กลายเป็นสินค้าเพื่อเศรษฐกิจ ของรัฐ การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจพิเศษได้เปิดขั้วการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ตกอยู่ขอบของการพัฒนา สร้างการ เติบโตอย่างก้าวกระโดด และความขัดแย้งของเชิงพื้นที่ จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวของภาคประชาชน อาทิ กลุ่มจับตาปัญหา ที่ดิน iLaw และกลุ่มผู้หญิงกับธรรมมาภิบาลที่ดินในจังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น การขาดทิศทางการบริหารของรัฐส่งผลให้ ประชาชนสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และถูกต้องย้ายการสูญเสียที่ดินเพิ่มขึ้นเมื่อประกาศให้พื้นที่

ดังกล่าวกลายเป็นที่ราชพัสดุเพื่อเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยเขตเศรษฐกิจพิเศษได้ขยายเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนและลดความยากจนในพื้นที่จากการเปลี่ยนเกษตรกรรมสู่แรงงานในอุตสาหกรรมบริเวณเขตเศรษฐกิจพิเศษ เมืองชายแดนในบริบทพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นเสมือนวาทกรรมการพัฒนาที่พยายามเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชายแดนสู่พื้นที่ความเจริญอกงามทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนสภาพชายแดนให้เป็นเขตชายแดนเพื่อเชื่อมต่อการค้าการลงทุนกับพื้นที่อื่น และเป็นการใช้ภาษาสร้างความจริงจากความหมายเพื่อพัฒนาปากท้องของคนชายแดน อีกทั้งในช่วงของก่อนการเข้ามาของพื้นที่เศรษฐกิจ รัฐได้เข้ามากระทำการแปรสภาพของชาวบ้านจากผู้ถูกเบียดเบียนเป็นผู้ถูกรักในพื้นที่ป่าสงวนส่งผลให้สิทธิในการถือครองที่ดินและการเข้าถึงธรรมชาติถูกควบคุมไปด้วยกลไกทางกฎหมายที่รัฐได้เข้ามาแสดงความเป็นเจ้าของ และอาจกล่าวได้ว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพิเศษในบริบทเมืองชายแดนเป็นการเปลี่ยนผ่านรัฐประชาธิปไตยไปสู่รัฐอำนาจนิยมโดยกลไกของชุดนโยบายสาธารณะแบบเสรีนิยมใหม่และมาตรการพิเศษของรัฐบาลที่สามารถแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบไร้ร่องรอยโดยมาตรา 44 ของรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหาร (สืบสกุล กิจนุกร, 2560; สุรสุม ฤกษ์ขณะจุงพะ, 2561; กนกวรรณ มะโนรัมย์, 2561; จันทรา ธนะวัฒน์วงศ์, 2561; มุกตาวรรณ ศักดิ์บุญ, 2561; และยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์, 2561)

ในทางกลับกัน โอกาสที่มาพร้อมกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้กลายเป็นอุตสาหกรรมเมกะเทรนต์โดยเห็นว่าพื้นที่ชายแดนมีความยืดหยุ่นและสามารถรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกได้ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่หลากหลายของผู้บริโภค โดยเฉพาะธุรกิจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ สุขภาพ คาเฟ่ และร้านนั่งทำงาน ดังนั้น เมืองชายแดนจึงเป็นเมืองที่เหมาะสมต่อการรองรับอุตสาหกรรมเมกะเทรนต์ในยุคดิจิทัล โดยอาศัยความร่วมมือจากผู้ประกอบการภายนอก ผู้ประกอบการภายใน และภาครัฐที่จะช่วยเป็นกลไกเสริมหนุนให้เกิดเศรษฐกิจไหลเวียนในพื้นที่และตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมและวัฒนธรรม ประกอบกับการที่จะพัฒนาบริเวณพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในแถบเมืองชายแดนได้จำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สัมพันธ์กับการจ้างแรงงานมีทักษะจากประเทศเพื่อนบ้าน การจ้างงานผู้มีทักษะในภาคการขนส่ง การจ้างแรงงานในภาคเกษตรกรรมและภาคบริการ และต้องพัฒนาทักษะแรงงานเพื่อรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจบริเวณดังกล่าว (ณัฐพรพรรณ อุตมา, 2561; วชิรวิทย์ อาริยะสิริโชติ, 2561; และ รอยฮาน สะฮารี, 2562) ในด้านการค้าชายแดนของประชาชนในพื้นที่ดำเนินการมาโดยการแลกเปลี่ยนและค้าขายสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ การค้าชายแดนจึงเป็นวิถีการยังชีพตามประเพณี ซึ่งเป็นสิทธิอันชอบธรรม การนำหลักการเสรีนิยมทางเศรษฐกิจมาใช้กับการค้าระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการกำกับควบคุมของรัฐในรูปแบบใหม่ในการนำการค้าชายแดนเข้าสู่ระบบและควบคุมด้วยกฎระเบียบ มีการสร้างข้อยกเว้นสำหรับคนบางกลุ่ม เพื่อการได้มาซึ่งผลประโยชน์ และถูกทำให้กลายเป็นอื่นในสังคม ผู้ค้าชายแดนส่วนใหญ่เข้ามาค้าขายเพื่อยกระดับฐานะครอบครัว เรียนรู้ พัฒนาตนเอง และแสวงหาโอกาสและช่องทางการค้า หากจะดำเนินการค้าให้ถูกกฎหมายจะต้องเจอกฎระเบียบในลักษณะของความแปลกแยกจึงกลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าสู่ระบบการค้า ผู้ค้าจึงหันไปใช้วิธีที่สะดวก ต้นทุนต่ำ โดยไม่สนใจว่าจะเป็นในระบบหรือนอกระบบ การค้าชายแดนส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเครือข่ายการค้าข้ามพรมแดน โดยผู้ค้าชายแดนได้ทำให้พื้นที่ชายแดนระหว่างสองประเทศมีลักษณะเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือที่เรียกว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษจากเบื้องล่าง (Special Economic Zone from Below) ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตประจำวันของผู้ค้าข้ามพรมแดนผ่านเครือข่ายการค้าข้ามพรมแดน บรรดาผู้ค้าชายแดนได้ปรับใช้ทุนทางสังคมและความไว้วางใจเป็นกลไกลดความเสี่ยงที่เกิดจากความไม่แน่นอนของนโยบายรัฐ นอกจากนี้ การค้าชายแดนยังมีความเชื่อมโยงกับบริบททางการเมืองของประเทศบริเวณชายแดนอีกด้วย โดยเฉพาะบริบทของประเทศไทยภายใต้รัฐบาลของคณะรัฐประหารที่นำนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษเข้ามาอย่างรวดเร็วและไร้ทิศทางส่งผลให้ผู้ค้าชายแดนพยายามออกนอกระบบเพิ่มมากขึ้น (เนตรดาว เถาวิล, 2561; อรรถณัฐ วัทนะสมบัติ, 2561)

(3) เครือข่ายสุขภาพในเมืองชายแดน การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และการเติบโตของเศรษฐกิจในเมืองชายแดนได้ส่งผลกระทบต่อประเด็นปัญหาเรื่องระบบสุขภาพในหลากหลายประการโดยเฉพาะระบบสุขภาพของกลุ่มประชากรข้ามชาติที่เข้ามาใช้ชีวิตในระบบแรงงาน โดยเฉพาะหม่อมจันท์ (2561) ได้ทำความเข้าใจในประเด็นของประชากรเด็กข้ามชาติที่มาจากการเคลื่อนย้ายของแรงงานและตั้งรกรากถิ่นฐานมีครอบครัวในขณะที่เข้ามาทำงานในพื้นที่เขตเศรษฐกิจ

ชายแดน โดยจำนวนเด็กข้ามชาติได้เพิ่มมากขึ้นจากการที่ประเทศไทยอนุญาตให้เด็กข้ามชาติที่เกิดในประเทศไทยได้จดทะเบียนแจ้งเกิดในประเทศไทย และเข้ารับการศึกษาภายในประเทศไทย ซึ่งสามารถยื่นขอสัญชาติไทยได้ ขณะเดียวกันแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรเด็กข้ามชาติมาควบคู่กับการจัดการสาธารณสุขมูลฐานเพื่อการส่งเสริมสุขภาพอย่างทั่วถึงและครอบคลุมทั้งตัวเด็กและครอบครัวของเด็กผ่านการใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการดูแลสุขภาพของเด็กข้ามชาติ ลักษณะเดียวกันการเข้ารับบริการสุขภาพของประชากรข้ามชาติที่เข้ามารับรักษาในสถานพยาบาลของประเทศไทย ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในประเทศไทยของประชากร จึงทำให้เกิดการตัดสินใจข้ามฝั่งเพื่อมารักษาในประเทศไทยในจังหวัดที่ติดกับชายแดน เนื่องจากมีการค้าขาย การขนส่ง การท่องเที่ยว และสาธารณสุขที่มีความร่วมมือขึ้นภายใต้บริบทของหน่วยสาธารณสุขและด่านควบคุมโรคติดต่อระหว่างประเทศครอบคลุมการเฝ้าระวัง ควบคุมโรค และการรักษาพยาบาล แต่ยังมีปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายสำหรับการรักษาพยาบาลมีอัตราที่สูง และบุคลากรด้านสาธารณสุขอย่างประเทศไทยยังขาดความพร้อมในการเข้าใจทางภาษา สังคม และวัฒนธรรม สุขภาพชายแดนจึงทวีความสำคัญขึ้นพร้อมกับบริบทโอกาสและการเติบโตของเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน โดยชุมชนบริเวณเขตชายแดนจะต้องมีความพร้อมในการจัดการสุขภาพชุมชนโดยชุมชนเองด้วย โดยชุมชนจะต้องมีการเฝ้าระวังโรคติดต่อชายแดนและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างเมืองคู่ขนานที่ใช้เป็นพื้นที่ของการข้ามไปมา ดังนั้นระบบการจัดการสุขภาพจะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และความเข้าใจในการเฝ้าระวังและปฏิบัติตามมาตรการทางสาธารณสุข (สุรีย์ ธรรมิกบวร, 2560; ซอพิยะห์ นิเมะ, 2561; และ พิษณุรักษ์ กันทวิ, 2561) ขณะที่การดำเนินการแบบคู่ขนานในการส่งเสริมความมั่นคงทางสุขภาพในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษผ่านเครือข่ายสุขภาพชายแดนนับเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดการดูแลสุขภาพชายแดนได้อย่างทั่วถึงและครอบคลุม ผ่านการช่วยเหลือของเครือข่ายที่ประกอบด้วย อาสาสมัครสาธารณสุขต่างชาติ เครือข่ายภาคี และหน่วยงานสาธารณสุขของรัฐ ผู้การเสริมสร้างองค์ความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านเทคโนโลยีการสื่อสาร ประกอบกับการส่งเสริมให้อาสาสมัครสาธารณสุขต่างชาติที่มาจากกลุ่มคนย้ายถิ่นข้ามแดนได้รับการรับรองสถานะเป็นแรงงานเพื่อให้เป็นฐานข้อมูลสำคัญด้านสุขภาพของชุมชน สำหรับเมืองชายแดนควรเกิดสิ่งที่เรียกว่าการสร้างทรัพยากรร่วมชายแดน (Border Commons) เพื่อให้เกิดการรับรองสถานะให้กลายเป็นคนในเมืองชายแดน (Border Citizenchip) อันจะนำไปสู่การดูแลสุขภาพได้อย่างเป็นระบบผ่านการรังสรรค์ของภูมิภาคอาเซียนภายใต้นโยบายสาธารณะของเมืองชายแดน ซึ่งจะทำให้เกิดการร่วมเฝ้าระวัง ป้องกัน และรักษาโรคติดต่อสุขภาพข้ามแดนแบบคู่ขนานชายแดน ประกอบกับการใช้เครื่องมือเชิงองค์การในการดูแลคนในเมืองชายแดนให้ลดความเสี่ยงในการแพร่กระจายของโรคข้ามแดน และจัดภาพจำของการเป็นภาระทางสุขภาพให้กับกลุ่มแรงงานข้ามชาติ รวมไปถึงการบรรเทาค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการเติบโตของเมืองชายแดนที่ยั่งยืนและสลายเส้นพรมแดนระหว่างประเทศได้ต่อไป (เทพินทร์ พัทธานุกรณ์, 2561; และ อรัญญา ศิริผล, 2561)

(4) ชาติพันธุ์ สังคม และวัฒนธรรมในบริบทความมั่นคงของเมืองชายแดน การเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจชายแดนได้ส่งผลต่อความมั่นคงของพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างมาก และเห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนสนาเป็นสนาการค้า การผ่อนคลายลงของความตึงเครียดบริเวณชายแดนในช่วงของสงครามเย็น ทำให้ชาติพันธุ์ชายแดนมีความแตกต่างและหลายเพิ่มมากขึ้น ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2561) ได้ศึกษาชาติพันธุ์สัมพันธ์บนพื้นที่ความมั่นคงของชายแดนภาคเหนือของไทยและลาว โดยความมั่นคงทางชายแดนได้เริ่มสถาปนาขึ้นภายใต้การปราบปรามคอมมิวนิสต์ในช่วงของสงครามเย็นทำให้ความสัมพันธ์ชายแดนเปลี่ยนไป และผลักดันกลุ่มชาติพันธุ์ให้กลายเป็นชนกลุ่มน้อยและผู้ลี้ภัยสงครามจากประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งยังได้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าชายแดนให้อยู่ภายใต้ระเบียบรัฐ และได้เกิดเครือข่ายทางชาติพันธุ์เชื่อมโยงสองฝั่งการค้า โดยสมัยก่อนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการรบบไปค้าไป ต่อมาเมื่อโลกาภิวัตน์พัฒนาเทคโนโลยีเข้ามาเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายในการติดต่อข้ามแดนก็มีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งจนเกิดปรากฏการณ์การแต่งงานข้ามชาติ ในลักษณะเดียวกัน ขวัญชีวัน บัวแดง (2561) ทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจของกองกำลังติดอาวุธกะเหรี่ยง โดยความมั่นคงชายแดนถูกสลายลงภายใต้บริบทความขัดแย้งกับชาตินิยมและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยการนำพื้นที่ชายแดนเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นทุนนิยมของการหยุดยั้งโดยการลงทุนของ

รัฐบาลเมียนมาร์กับนายทุนจีนและนายทุนสัญชาติอื่น อันนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนที่เติบโตผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ที่พึ่งพกันระหว่างรัฐบาล ได้เปลี่ยนแปลงการพัฒนาเมืองชายแดนและก่อให้เกิดกระบวนการสันติภาพบนพื้นที่ความขัดแย้ง ขณะที่ นางเยาว์ เนาวรัตน์ (2561) ได้สนใจเครือข่ายการศึกษาในบริบทชายแดนไทย - เมียนมาร์ เพื่อการเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมและการรับรองทางการศึกษาผ่านเครือข่ายภาคประชาสังคม และหน่วยงานรัฐ ดังนั้น เครือข่ายการศึกษาจึงเป็นสังคมที่รับรองการเคลื่อนย้ายไป - มาของผู้คน เพื่อพัฒนาความมั่นคงของศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ชายแดนอย่างเป็นรูปธรรม จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงความมั่นคงของชายแดน 2 ระดับ คือ ระดับภายใน และระดับภายนอก โดยระดับภายในเป็นการสร้างความมั่นคงในบริบทสังคมและเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นภายใต้ประเทศตนเอง และระดับภายนอก เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของความมั่นคงระหว่างสองประเทศในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา หรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ชายแดน

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองสิ่งแวดล่อม การกลายเป็นเมืองจากความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและการอพยพย้ายถิ่นของประชากรจากชนบทเข้าสู่เมืองได้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องของสิ่งแวดล่อม งานศึกษาของกังสตาล เชาว์วัฒนกุล (2561) เรื่องความเหลื่อมล้ำทางสิ่งแวดล่อมของคนในชุมชนกองขยะจากการจัดการสิ่งแวดล่อมขยะของเมืองศูนย์ โดยทำการศึกษาชุมชนกองขยะ 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์กำจัดมูลฝอยหนองแขม ศูนย์กำจัดมูลฝอยอ่อนนุช และศูนย์กำจัดมูลฝอยสายไหม ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวนโยบายและมาตรการทางกฎหมายที่ขาดความครอบคลุมในการจัดการสิ่งแวดล่อมของเมืองจนได้โยนสิ่งที่เรียกว่าภาระทางสิ่งแวดล่อมให้กับชุมชนกองขยะ โดยชุมชนกองขยะส่วนใหญ่เกิดขึ้นบนพื้นที่ว่างใกล้กองขยะ เป็นกลุ่มคนที่ไม่มียารายได้ในประจำ หรือซื้อบ้าน ซึ่งส่งผลให้เกิดสถานะความเป็นชายขอบของคนที่ย้ายจากการเก็บขยะขายเพื่อหารายได้การศึกษาเข้าไปสู่การกลายเป็นแรงงานนอกระบบ และกลายเป็นลักษณะของทุนทางสังคมภายใต้ภาพสะท้อนของผู้มีรายได้น้อย เป็นแหล่งเสื่อมโทรมและอาชญากรรม จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความทรงจำร่วมในพื้นที่ชุมชนกองขยะ จึงเกิดการต่อรองความหมายให้พื้นที่กองขยะกลายเป็นพื้นที่แห่งโอกาสจากการว่างงานในเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจ โดยในปัจจุบันพื้นที่ชุมชนกองขยะในบริบทกฎหมายผังเมืองเป็นการจัดการบริหารเมืองแบบแยกส่วนโดยขาดมุมมองความสัมพันธ์ของกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ ซึ่งจะก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นธรรมและคำนึงถึงสิทธิของกลุ่มคนบนพื้นที่ชุมชนกองขยะ ขณะเดียวกัน มนทிர ลีลาเกรียงศักดิ์ (2562) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล่อมเพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง ซึ่งได้ศึกษาในพื้นที่เขตที่มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น และได้ส่งผลกระทบต่อการจัดการปัญหาสิ่งแวดล่อมอย่างขยะมูลฝอยและน้ำเสีย ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องนำประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องดังกล่าว เพื่อรองรับการเติบโตของเมืองเขต จะเห็นได้ว่าในประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองสิ่งแวดล่อมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคน เมือง รัฐ และสิ่งแวดล่อมที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล่อมของเมือง เนื่องจากในปัจจุบันการกลายเป็นเมืองจากการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล่อมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาศัยมาตรการ 2 ระดับ คือ (1) มาตรการทางกฎหมาย โดยกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล่อม ผังเมือง และการบริหารจัดการเมือง จะต้องดำเนินการอย่างบูรณาการไม่แยกส่วนการบริหาร และ (2) มาตรการทางสังคม โดยการสร้างสำนึกร่วมและการตระหนักถึงต่อปัญหาสิ่งแวดล่อมของเมือง และช่วยกันในการจัดการตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน และสังคม ซึ่งจะช่วยให้การจัดการปัญหาสิ่งแวดล่อมในเมืองดำเนินการอย่างบูรณาการและเกิดความยั่งยืนได้ต่อไป

ประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองท่องเที่ยว การเติบโตของเมืองท่องเที่ยวส่วนใหญ่เติบโตขึ้นตามปริมาณของนักท่องเที่ยวและรายได้ที่ไหลเวียนอยู่ภายในเมืองของการท่องเที่ยว โดยเมืองท่องเที่ยวจะต้องมีปัจจัยขับเคลื่อนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) ปัจจัยขับเคลื่อนจากชุมชน อันเป็นการเชื่อมโยงคนในชุมชนกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะในด้านของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันล้ำค่า ตัวอย่าง เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการนำประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่าในจังหวัดสุโขทัย การใช้ชีวิตภายใต้นิเวศวิทยาวัฒนธรรม และศิลปวัฒนธรรม เชื่อมร้อยต่อกันเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หรือแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของพื้นที่เขตได้เป็นสิ่ง

แสดงให้เห็นถึงการนำทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอาหารที่ได้รับอิทธิพลจากจีนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวจากฐานคิดการขับเคลื่อนของชุมชน เป็นต้น (วัชรพงษ์ ชุมดวง, 2561; และ ชัยรัตน์ จุสปาโล, 2561) (2) ปัจจัยขับเคลื่อนด้านกำลังคน การเติบโตของเมืองท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดช่องว่างทางด้านกำลังคนในภาคการบริการทำให้เกิดการนำแรงงานนอกระบบเข้ามาทดแทนกำลังคนที่ขาดเพื่อคงสถานะของการเป็นเมืองท่องเที่ยวไว้ โดยการขับเคลื่อนด้านกำลังคนจะต้องคำนึงถึงคุณภาพชีวิตโดยเฉพาะในด้านของที่อยู่อาศัย รัฐจะต้องเข้ามาจัดการและให้สิทธิในการซื้อขายที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับการเคลื่อนย้ายของกลุ่มแรงงานมาเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจการท่องเที่ยว รวมไปถึงการพัฒนากำลังคนในด้านของทักษะการสื่อสารกับกลุ่มนักท่องเที่ยวจัดเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนด้านกำลังคนในเมืองท่องเที่ยว เช่นเดียวกัน (ชัยรัตน์ จุสปาโล, 2561; และ กฤษณะ แพทย์จะเกร็ง, 2562) และ (3) ปัจจัยด้านเครือข่ายทางสังคม การที่จะเกิดเมืองท่องเที่ยวและนำไปสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจจะต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคมที่เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม หรือบุคคล หรือองค์กร โดยการดึงภาคประชาสังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเรื่องของเมืองท่องเที่ยวเพื่อให้ได้ประเด็นของการพัฒนาพื้นที่สู่การพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุมและเกิดความยั่งยืน (วัชรพงษ์ ชุมดวง, 2561; ชัยรัตน์ จุสปาโล, 2561; และ กฤษณะ แพทย์จะเกร็ง, 2562)

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและสังเคราะห์การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมืองในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลงานวิจัย E-library สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2560 – 2562 จำนวน 42 เรื่อง โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยการใช้การแจกแจงความถี่และร้อยละ อีกทั้งยังได้ใช้การบรรยายข้อมูล ประกอบกับการใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้

สรุปผลการวิจัย

ประเด็นหลักในการศึกษาเมืองส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเมืองชายแดน ซึ่งงานวิจัยส่วนใหญ่อยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2560 และมักใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักในการศึกษาผ่านเครื่องมือการวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาสำรวจเอกสาร การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม โดยภูมิภาคที่ได้ใช้เป็นพื้นที่ในการศึกษามากที่สุดอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย โดยงานวิจัยในช่วงปี 2560 – 2562 มีประเด็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเมืองที่สามารถมองผ่านมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 5 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (1) เมืองวัฒนธรรม (2) เมืองชายแดน (3) เมืองสิ่งแวดล้อม (4) เมืองท่องเที่ยว และ (5) เมืองอื่น ๆ โดยในการวิเคราะห์การวิจัยจะนำเสนอเพียง 4 ประเด็นสำคัญ คือ (1) เมืองวัฒนธรรม (2) เมืองชายแดน (3) เมืองสิ่งแวดล้อม และ (4) เมืองท่องเที่ยว

อภิปรายผลการวิจัย

(1) อภิปรายผลการวิจัยทั่วไปของงานวิจัย งานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ไม่ได้มีขอบบอว่าเป็นเมือง แต่เมืองจะซ่อนอยู่ในบริบทของการวิเคราะห์ วิธีการวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากมีความข้อมูลส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงลึกที่อาศัยการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และภูมิภาคที่ทำการศึกษามากที่สุดคือภาคเหนือ เนื่องจากผู้วิจัยที่ได้รับทุนการวิจัยส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่การศึกษาที่อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่ทำงาน เพื่ออาศัยการเก็บข้อมูลระยะยาว สอดคล้องกับไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2552) ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเมือง โดยเฉพาะเมืองทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไม่ได้มีขอบเขตเพียงแค่ว่าพื้นที่ทางกายภาพระดับท้องถิ่นและระดับชาติเท่านั้น แต่ได้ขยายเครือข่ายแบบข้ามพรมแดนในฐานะปฏิบัติการทางสังคม โดยอาศัยเมืองเป็นจุดเชื่อมต่อ ประกอบกับ พื้นที่จังหวัดภาคเหนือภูมิภาคที่มีเศรษฐกิจพิเศษและการไหลเวียนของการค้าชายแดน ภายใต้อาณาเขตความร่วมมือของพื้นที่เศรษฐกิจสามเหลี่ยมทองคำ (Golden Triangle) จนกลายเป็นพื้นที่แห่งชีวิตการค้า และการลงทุนที่เป็นการไหลเวียนไปมาโดยมีเศรษฐกิจเป็นบริบทขับเคลื่อน ประกอบกับความเคลื่อนไหวของอัตลักษณ์ของการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนอันเป็นผลมาจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ดังนั้น ข้อมูลการวิจัยส่วนใหญ่จึงเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ของผู้คนกับเมือง ตามที่ ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ (2545) ได้กล่าวถึงการศึกษามืองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

เป็นการศึกษาวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้าง เศรษฐกิจ และการเมืองของเมือง และโพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2552) ได้กล่าวถึงสังคมวิทยาเมืองว่าเป็นการศึกษาเมือง การเปลี่ยนแปลงของเมือง อิทธิพลและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อการใช้ชีวิตของคนเมือง

(2) อภิปรายผลการวิจัยองค์ความรู้ของงานวิจัยว่าด้วยนครศึกษาในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สำหรับการพิจารณาเมืองในมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะต้องพิจารณาจากลักษณะที่เมืองมีลักษณะของการเป็นทุนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่มีการถ่ายทอดและสั่งสมก่อตัวขึ้นมาทั้งในรูปแบบของเครือข่ายความสัมพันธ์ โดย Pierre Bourdieu นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงทุนไว้ 3 ประเภท ประกอบด้วย ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ซึ่งทุนทั้งสามจะเชื่อมโยงและเป็นเงื่อนไขซึ่งกันและกัน และจะต้องมีการถูกสั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง ทุนจึงต้องใช้ระยะเวลาในการก่อรูปขึ้นมา และต้องใช้ความสามารถของบุคคลในการขยายทุนที่มีอยู่ให้กว้างออกไปโดยเฉพาะทุนทางวัฒนธรรมที่จะต้องมีความคงทนและรักษาไว้ซึ่งศักยภาพ (รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2557, หน้า 36-42) อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2559) ได้กล่าวถึงทุนทางวัฒนธรรมในการบรรยายเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมือง” ไว้ว่า ทุนที่มีความเคลื่อนไหวสามารถเปลี่ยนรูปได้ตลอดเวลา ซึ่งเป็นสนามของความหลากหลาย กล่าวคือไม่ได้เป็นการยึดติดกับรูปแบบแต่ยอมรับได้ในการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยทักษะการพลิกแพลง แต่ยังคงรักษาสถานภาพของทุนวัฒนธรรมเอาไว้ โดยทุนวัฒนธรรมมองตัวคนว่าเป็นผู้กระทำ และในกระบวนการสร้างความเป็นได้สร้างเงื่อนไขของทุนนิยมขึ้นมา การเมืองของสังคมเมืองจึงยึดโยงกับนโยบายการพัฒนาเมืองและการเคลื่อนไหวของความขัดแย้งของคนเมือง ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาความเป็นเมือง ในมิติของการศึกษาเมืองในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ปรากฏในงานวิจัยแสดงให้เห็นถึงการเน้นศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมและชีวิตคนเมือง ซึ่ง Louis Wirth (1938) ได้อธิบายเมืองในฐานะวิถีชีวิตของเมืองไว้ว่า เมืองเปรียบเสมือนสถาบันทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะจากสถาปัตยกรรมของเมืองและการเชื่อมโยงถนนทำให้คนสามารถติดต่อและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน แต่วิถีชีวิตของความเป็นเมืองก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันเฉพาะผลประโยชน์โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สำหรับ Aidan Southall (1973) อธิบายถึงลักษณะของชีวิตคนเมืองเป็นสิ่งที่แตกต่างกันตามบริบทของประวัติศาสตร์เฉพาะที่ กระบวนการกลายเป็นเมืองจึงมีลักษณะเฉพาะไม่ใช่สิ่งทั่วไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมืองจึงกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชีวิตของคนเมืองมากกว่าการมีปฏิสัมพันธ์แบบสายเครือญาติ การรวมตัวกันขึ้นเป็นประชาคมอาเซียนจึงเป็นการสลายเส้นพรมแดนและก่อร่างบริบทของความเป็นเมืองของสองฟากฝั่งที่ยึดโยงและเชื่อมร้อยต่อกันอย่างแนบแน่นจากบริบทของเศรษฐกิจ ความคิดแบบมาร์กซิสต์ของ David Harvey (1973) ได้เสนอให้พิจารณาเมืองในฐานะพื้นที่ทางสังคมไม่ควรพิจารณาเมืองในฐานะพื้นที่กายภาพเพียงอย่างเดียว เนื่องจากพื้นที่เมืองมีความสัมพันธ์กับผู้คน โดยเฉพาะคนรวยและคนจน เช่นเดียวกับกับ Anthony Leeds (1972) ที่เสนอให้พิจารณาเมืองในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น ๆ ในลักษณะของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีลักษณะพิเศษและยึดโยงกับบริบทการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ขณะที่ ปรีชา คุรินทร์พันธุ์ (2545) ได้กล่าวถึงแรงดึงดูดของความเป็นเมืองเกิดจากภาพของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจประกอบกับการกลายเป็นอุตสาหกรรมของพื้นที่ชนบทเพื่อเข้าถึงสภาพชีวิตที่ดีขึ้น เมืองจึงเป็นเสมือนพื้นที่ทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อนโดยเฉพาะเรื่องของคนชั้นและการทุจริต ดังนั้น องค์ความรู้ของงานวิจัยว่าด้วยนครศึกษาในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จึงเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงไปมาระหว่างบริบทการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยเป็นการสั่งสมและก่อตัวขึ้นมาในลักษณะของความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดเขตพื้นที่เฉพาะประกอบกับความสลับซับซ้อนของวิถีชีวิตความเป็นเมือง การติดต่อ และมีปฏิสัมพันธ์กัน จึงทำให้งานวิจัยสามารถกำหนดให้ทุกพื้นที่กลายเป็นเมืองในฐานะโครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าการจัดเมืองจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ จึงสามารถจัดประเภทของเมืองในงานวิจัยได้คือ (1) เมืองวัฒนธรรม (2) เมืองชายแดน (3) เมืองสิ่งแวดล้อม และ (4) เมืองท่องเที่ยว

ขณะที่ในปัจจุบันการศึกษาเมืองได้เคลื่อนตัวสู่สิ่งเชื่อมโยงและพื้นที่ไร้รอยต่อในฐานะเมืองที่ผูกพันกับสังคมสมัยใหม่ ปรากฏให้เห็นได้จากการทำงานของศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง (Urban Design and Development Center: UddC) (2558) โดยเฉพาะโครงการกรุงเทพฯ 250 ซึ่งเป็นการศึกษายกระดับเมืองที่เป็นการวิเคราะห์แนวโน้มของการใช้ชีวิตในเมือง

เป็นภาพการศึกษาเมืองแบบใหม่ที่ผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างเมือง มนุษย์ และผังเมืองเข้าด้วยกัน โดยเริ่มจากการใช้พื้นที่ย่านกะดีจีน-คลองสาน ย่านประวัติศาสตร์สำคัญของกรุงเทพมหานครเชื่อมโยงเข้าสู่การขับเคลื่อนด้วย “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน และราชการ ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นการรักษาคุณค่าและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรม การศึกษาโดยการใช้วิธีการศึกษาทางอนาคต หรืออนาคตศึกษา (Future Studies) เพื่อทำความเข้าใจบริบทความสัมพันธ์ของปัจจุบัน ทำความเข้าใจอดีต และฉายภาพทางอนาคต ของอภิวัดน์ รัตนวราหะ และคณะ (2563) นับเป็นหนึ่งงานสำคัญที่พลิกการศึกษาเมืองที่สำคัญ ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับคนในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สังคมสูงวัย กระบวนการกลายเป็นเมือง การเชื่อมต่อระดับโลกของคนแลข้อมูล การพัฒนาเทคโนโลยีกับปัญญาประดิษฐ์ และการเพิ่มอำนาจทางเศรษฐกิจการเมือง ล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำนายอนาคตของวิถีชีวิตแบบเมืองในอนาคต ตัวอย่างเช่น ความหลากหลายของวิถีชีวิตบนพื้นที่เมืองที่ครอบครัวมีแนวโน้มเป็นเมืองของครอบครัวแนวใหม่ที่มีคู่รักเพศเดียวกันเพิ่มขึ้น ตลอดจนการตัดสินใจใช้ชีวิตคนเดียวในเมือง เป็นต้น การศึกษาเมืองจึงเป็นการศึกษาที่ไหลลื่นออกไปจากความหมายเดิมและเริ่มถูกรื้อและประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์ของชีวิตวิถีโลกาภิวัตน์และทุนนิยม ดังนั้น การศึกษาเมืองจึงเป็นเรื่องสำคัญที่สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะต้องอาศัยการประยุกต์การศึกษาความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตให้มีความยืดหยุ่นและไม่ติดอยู่กับการศึกษาด้วยวิธีการในลักษณะเดิม

ข้อเสนอแนะ

(1) ข้อเสนอแนะในการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์ สามารถนำข้อมูลทั่วไปของงานวิจัยและองค์ความรู้ไปประเมินสถานภาพความรู้และการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเมือง เพื่อกำหนดกรอบและทิศทางของงานวิจัยได้ และนำไปสู่การจัดทำฐานข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเมืองให้สามารถสืบค้นได้ง่ายและมีการจัดหมวดหมู่ที่ชัดเจนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเมืองในอนาคต

(2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาฐานข้อมูลการวิจัยที่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเมืองและนำมาวิเคราะห์ผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากฐานข้อมูลหลายฐาน เพื่อให้รู้แนวโน้มและทิศทางของการศึกษาเมืองในปัจจุบันได้อย่างครอบคลุม ประกอบกับควรมีการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงในบริบท (Contextualization) ความเชื่อมโยงของแนวคิด (Conceptualization) และวิธีวิทยา (Methodology) ที่อยู่ในงานวิจัยในแต่ละเรื่อง ซึ่งอาจจะสามารถช่วยทำความเข้าใจประเด็นการศึกษาเมืองมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

เมืองในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญเสมือนแรงดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาดำเนินวิถีชีวิตและประกอบกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจที่หลากหลายมารวมไว้ในพื้นที่แห่งนี้ การได้เข้ามาศึกษาต่อ ณ ที่แห่งนี้ มหาวิทยาลัยใจกลางเมืองย่านสุขุมวิท ทำให้ผู้เขียนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวงจรชีวิตของความทันสมัยและวิถีชีวิตแบบเมือง ขอขอบคุณเมืองที่ให้โอกาสและความท้าทายในเวลาเดียวกัน ขอขอบคุณเมืองที่ทำให้สายสัมพันธ์ของครอบครัวโดยเฉพาะคุณแม่และคุณพ่ออย่างแนบแน่นอยู่เสมอ ขอขอบคุณเมืองที่ทำให้ได้เจออาจารย์ที่หวังดีคอยมอบความรู้ให้ลูกศิษย์ ขอขอบคุณอาจารย์สายชล ปัญญชิต ที่ได้ช่วยชี้แนะแนวทางและข้อคิดเห็นในการศึกษา ทำให้บทความนี้เสร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และบทความชิ้นนี้ยังมีแรงบันดาลใจในการผลักดันให้สำเร็จลุล่วงจากนักแสดงที่ชื่นชอบในช่วงที่เขียนบทความคู่ขนานกับกระแสซีรีส์นันทานพันดาว (1000 stars) ผู้เขียนจึงขอมอบบทความชิ้นนี้ให้กับพีเอิร์ธ พิธพัฒน์ (@theearth) และพีมิ๊กซ์ สหภาพ (@mixxiw) ซึ่งเมืองก็เป็นพื้นที่ที่ทำให้เราได้มาพบกัน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- กนกวรรณ มะโนรัมย์. (2560). **ผู้หญิงกับธรรมาภิบาลที่ดินในเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กนกวรรณ มะโนรัมย์. (2562). **กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความหลากหลายด้านเกษตรกรรม กรณีศึกษาเมืองศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กมลลักษณ์ ชนาคันต์เมธี. (2561). **การท่องเที่ยวเมืองเก่า เล่าอดีต สู่พลวัตใหม่ โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน ย่านเก่าวังกรดตำบลบ้านบุง อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กฤษณะ แพทย์จะเกร็ง. (2560). **ความเหลื่อมล้ำเชิงนโยบายด้านการเข้าถึงที่อยู่อาศัยของแรงงานนอกระบบในเมืองท่องเที่ยวกรณีศึกษา เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กังสดาล เชาวน์วัฒนกุล. (2560). **ความเหลื่อมล้ำทางสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนกองขยะจากการจัดการสิ่งแวดล้อมขยะของเมืองศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2561). **"นคราภิวัฒน์: เมืองนำอยู่และการกระจายตัวที่เหมาะสมของประชากรไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- แก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2560). **เครือข่ายและทุนทางสังคมของแรงงานข้ามชาติ: บทบาทองค์กรชุมชนและการสร้างกลไกพัฒนาภาคีเครือข่ายการจัดสวัสดิการชายแดนแม่สอด ชายแดนไทย-เมียนมาร์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ขวัญชีวัน บัวแดง. (2560). **องค์กรติดต่ออารุระเหียง : การสร้างสันติภาพและการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนไทย-เมียนมาร์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เขมขนิษฐ์ แสนยะนันท์ธนะ. (2560). **การศึกษาการพัฒนา Smart City ในเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณอีสเทิร์นซีบอร์ด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). **ยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี พ.ศ. 2561-2580**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จเร สุวรรณชาติ. (2562). **ศึกษามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าหัวเขาแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จันทรา ธนะวัฒน์วงศ์. (2560). **เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการของรัฐเสรีนิยมใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เฉลิมพล แจ่มจันทร์. (2561). **ประชากรเด็กข้ามชาติ: การเลี้ยงดู การเข้าถึงบริการสุขภาพและการศึกษา ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชัยรัตน์ จุสปาโล. (2560). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองเบตงให้เป็นเมืองท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ซอพิยะห์ นิมะ. (2560). **การประเมินความพร้อมของชุมชนบริเวณชายแดนในเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยต่อการจัดการสุขภาพชุมชน: กรณีศึกษา อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณัฐพรพรรณ อุตมา. (2560). **แนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมเมกะเทรนตีในยุคเศรษฐกิจดิจิทัลของพื้นที่ชายแดน จังหวัดเชียงราย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เทพินทร์ พัทธานุกรักษ์. (2560). **เครือข่ายสุขภาพชายแดนและบริการสุขภาพพื้นฐาน: การส่งเสริมความมั่นคงทางสุขภาพในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ธนวัฒน์ อินทะแก้ว. (2561). **วิถีคนชายแดนและการปรับตัวสู่สังคมเศรษฐกิจไร้พรมแดนของชุมชนบ้านห้วยไก่อัน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2560). เสริมอำนาจเครือข่ายการจัดการศึกษาข้ามแดนไทย-เมียนมา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เนตรดาว เถาถวิล. (2560). การค้าชายแดนนอกระบบ: เจ็อนไซ กลไก และการจัดการของหน่วยงานรัฐ กรณีศึกษาชายแดนไทย – ลาว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประพนธ์ สหพัฒนา. (2562). อาชญากรรมข้ามชาติ ภัยคุกคามประเทศไทยและอาเซียนเกี่ยวกับการลักลอบเข้าเมืองเพื่อเข้ามากระทำความผิดในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2560). ขาดพันธู์สัมพันธ์กับความมั่นคงในพื้นที่ชายแดนทางภาคเหนือของไทยและลาว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชา คุวินทร์พันธุ์. (2545). สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2560). การปกครองโดยเอกสาร: บัตรประจำตัวกับการเมืองว่าด้วยการควบคุมพลเมืองชนผู้ใช้พลเมืองและแรงงานข้ามชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- (2561). การเมืองว่าด้วยส่วย การรีดไถ และนายหน้าเอกสารกับปัญหาการจัดการแรงงานข้ามชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระมหาสังคม ช่างเหล็ก. (2561). กระบวนการจัด “งานศพสีเขียว” เพื่อความยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษา บ้านเล่า หมู่ 2, 10, 13, และหมู่ 14 ตำบลบ้านเล่า อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2560). เมือง-กิน-คน แดงการณว่าด้วยนคราภิวัฒน์ การพัฒนาเมือง และสุขภาวะเมืองของไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- พิชญ์รักษ์ กันทวี. (2560). การพัฒนาระบบจัดการควบคุมป้องกันโรคติดต่อชายแดนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว กรณีศึกษาอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2552). เมืองโลก การบริโภค การท่องเที่ยว สังคมวิทยาเมืองฉบับร่วมสมัย. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณีนรัตน์ มิตรปราสาท. (2561). การวิจัยและพัฒนาความมั่นคงทางอาชีพของคนจนเมืองในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มนทรา ลีลาเกรียงศักดิ์. (2560). การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองเบตง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มุกดาวรรณ ศักดิ์บุญ. (2560). การเปลี่ยนสถานะและการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษอำเภอแม่สอด : ผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม และการเคลื่อนไหวของชุมชนและภาคประชาสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยุทธพงศ์ จันทรวรินทร์. (2560). “โอกาส” หรือ “ความท้าทาย” ของการพัฒนาเมืองชายแดนเชิงของไปสู่ความทันสมัย ภายใต้นโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รอยฮาน สะอารี. (2560). การพัฒนาทรัพยากรบุคคลและแรงงานข้ามแดน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืนสู่เมืองต้นแบบการค้าชายแดน อำเภอสุโขทัย-ลก จังหวัดนราธิวาส. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วชิรวัตต์ อาริยะสิริโชติ. (2560). การพัฒนากลไกการจัดการแรงงานเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายด้านแรงงานในเขตเศรษฐกิจพิเศษ จ.มุกดาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว และคณะ. (2560). การเคลื่อนย้ายข้ามแดนของ คน สินค้า และข่าวสาร ในบริบทของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของประเทศไทยและเพื่อนบ้านอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วัชรพงษ์ ชุมดวง. (2561). การบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ พื้นที่โดยรอบตามแนวแกนเมืองมรดกโลก ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วุฒิชัย ไชยรินคำ. (2560). **พื้นที่ใจคน ค้นหาบ้าน ย่าน เวียง ระเบียบกวีานพะเยา เพื่อการพัฒนาพื้นที่ทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สืบสกุล กิจนุกร. (2560). **บทบาทและมาตรการของรัฐในการจัดหาที่ดินสำหรับจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ : ศึกษากรณีเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุนันทา โอศิริ. (2560). **หยิ่งรากบางปะกง : การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนของชุมชนลุ่มแม่น้ำบางปะกงบนฐานนิเวศวัฒนธรรม (ระยะที่ 1 สร้างพลังจากรากฐานทางวัฒนธรรม จัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม และค้นหาพื้นที่ทางวัฒนธรรม)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรสม ฤกษ์ฉะ. (2560). **การสร้างธรรมาภิบาลการบริหารจัดการที่ดินชายแดนแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรีย์ ธรรมิกบวร. (2560). **การจัดระบบการบริการสุขภาพสำหรับคนข้ามแดนในบริบทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดมุกดาหาร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อภิวัฒน์ รัตนวราหะ และคณะ. (2563). **คนเมือง 4.0: อนาคตชีวิตเมืองในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- อรรถกัญญา วันทนะสมบัติ. (2560). **พลวัตของการค้าชายแดนนอกระบบ และเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษตาก**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรัญญา ศิริผล. (2560). **แรงงาน ระบบสุขภาพ และการศึกษา: การจัดการและการร่วมรังสรรค์พื้นที่ชายแดนในบริบทการพัฒนาชายแดนเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนและภูมิภาคนุวัตน์ลุ่มน้ำโขง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อัจฉริยา สายศิลป์. (2560). **บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการป้องกันและช่วยเหลือเหยื่อของขบวนการค้ามนุษย์เชิงเพศพาณิชย์ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจพื้นที่ชายแดน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2559). **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาเมือง**. นนทบุรี : มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ. (2560). **ม.อ.ปัตตานีกับการขับเคลื่อนศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา: วงแหวนพหุวัฒนธรรมเมืองปัตตานี**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Harvey, David. (1973). **Social Justice and the City**. Baltimore: Edward Arnold and the Johns Hopkins University Press.
- Southall, Aidan. (1973). **Urban Anthropology**. New York: Oxford University Press.
- บทความในวารสาร**
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2557, มกราคม-มิถุนายน). **มโนทัศน์ชนชั้นและทุนของปีแอร์ บูร์ดิเอดู. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา**, 2 (1), 29-44.
- Leeds, Anthony. (1972). **Urban anthropology and Urban Studies**. Urban Anthropology Newsletter, 1 (1), 4-5.
- Wirth, Louis. (1938). **Urbanism as a way of Life**. American Journal of Sociology, 44, 1-24.
- สื่ออิเล็กทรอนิกส์**
- ศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง. (2558). **โครงการกรุงเทพฯ 250 ระยะที่ 1 (Bangkok250 Phase 1)**. สืบค้นจาก <https://www.uddc.net/ud-project12>